

РОЗДІЛ 6. ДЕМОГРАФІЯ, ЕКОНОМІКА ПРАЦІ,
СОЦІАЛЬНА ЕКОНОМІКА І ПОЛІТИКАСПОЖИВЧИЙ КОШИК В УКРАЇНІ:
РЕАЛІЇ ТА НЕОБХІДНІСТЬ УДОСКОНАЛЕННЯ
БАЗОВИХ СОЦІАЛЬНИХ СТАНДАРТІВTHE CONSUMER BASKET IN UKRAINE:
CURRENT REALITIES AND NECESSITY
OF THE BASIC SOCIAL STANDARDS IMPROVING

В статті висвітлюються питання можливості споживчого кошику забезпечити сталість внутрішнього середовища організму людини, гармонійний розвиток, відновлення сил, високу продуктивність праці. Розглянуто зміни, що відбулись у складі споживчого кошику у 2017 році, проаналізовано достатність цих змін для забезпечення гідного життя українця. Також проаналізовано співвідношення динаміки вартості споживчого кошику і мінімальної заробітної плати. Запропоновано заходи з поліпшення ситуації.
Ключові слова: споживчий кошик, прожитковий мінімум, мінімальна заробітна плата, вартість споживчого кошику, продовольчі товари, непродовольчі товари, якість життя населення, соціальна політика держави.

В статье освещаются вопросы возможностей потребительской корзины обеспечить постоянство внутренней среды организма человека, гармоничное развитие, восстановление сил, высокую производительность труда. Рассмотрены изменения, произошедшие в составе потребительской корзины в 2017 году, проанализирована достаточность этих изменений для обе-

спечения достойной жизни населения Украины. Также проанализировано соотношение динамики стоимости потребительской корзины и минимальной заработной платы. Предложены меры по улучшению ситуации.
Ключевые слова: потребительская корзина, прожиточный минимум, минимальная заработная плата, стоимость потребительской корзины, продовольственные товары, непродовольственные товары, качество жизни населения, социальная политика государства.

The article highlights the possibility of the consumer basket to sustain the internal environment of the human body, harmonious development, recreation, high labor productivity. Also the changes in the composition of the consumer basket in 2017 are considered, and analyzed the sufficiency of these changes to provide a decent life for Ukrainian people. Also, the article analyzes the relationship between the dynamics of the consumer basket and the minimum wage rate. Measures to improve the situation were offered.
Key words: consumer basket, a living wage, minimum wage, the cost of the consumer basket, groceries, non-food products, quality of life of the population, the state social policy.

УДК 331.215

Василик А.В.

к.е.н., доцент кафедри управління персоналом та економіки праці
Київський національний економічний
університет імені Вадима Гетьмана
Кузьменко К.П.
студентка
Київський національний економічний
університет імені Вадима Гетьмана

Постановка проблеми. Система державних соціальних стандартів та гарантій має відігравати ключову роль у формуванні основних джерел доходів населення, забезпеченні його соціальної підтримки, формуванні гідного рівня і якості життя населення. В умовах збройного конфлікту на території нашої держави, та враховуючи прагнення до європейської інтеграції, постає необхідність аналізу прийнятих базових соціальних стандартів в Україні як основи державної соціальної політики та передумови формування рівня життя населення.

Людині для існування необхідний певний набір продовольчих і непродовольчих товарів, який має забезпечити її гідне проживання. В Україні споживчий кошик нараховує понад 290 товарів та послуг, проте він викликає співчуття у всієї світової спільноти, адже за своїми параметрами нагадує «кошик виживання» [1].

Необхідно зазначити, що через мінімальний споживчий кошик, тобто набір продуктів

харчування, непродовольчих товарів та набір послуг, здійснюється розрахунок прожиткового мінімуму [2]. А розміри прожиткового мінімуму, на жаль, не спроможні надати можливість пересічному українцю задовольнити свої потреби як в кількості необхідних продуктів, так і в наповненні споживчого кошика. Питання здатності наявного споживчого кошика забезпечити можливість повноцінного життя українця є надзвичайно актуальним і викликає широку наукову дискусію, потребуючи ґрунтовного дослідження.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблеми функціонування системи державних соціальних стандартів і гарантій в Україні, у тому числі споживчого кошика, прожиткового мінімуму, мінімального розміру заробітної плати та ін. досліджувались в роботах з соціально-трудою теми провідних вітчизняних вчених. Зокрема, зазначеним питанням державної соціальної політики присвячені праці Колота А.М., Лопушняк Г.С., Лібанової Е.М., Полякової С.В., Мельничука Д.П.

та інших. Разом з тим, невирішені науково-методологічні питання щодо формування споживчого кошика і розрахунку прожиткового мінімуму в Україні, наявні реалії загострення соціально-економічної нерівності в суспільстві, загрозливе відставання вітчизняних соціальних стандартів і гарантій від відповідних показників розвинених країн вимагають здійснення подальшого аналізу їх динаміки та розроблення напрямів модернізації.

Постановка завдання. Метою статті є дослідження наявного стану і тенденцій зміни базових соціальних стандартів в Україні та окреслення напрямів щодо їх модернізації в контексті формування постіндустріальної економіки та євроінтеграційних процесів.

Виклад основного матеріалу дослідження. Базові державні соціальні стандарти і гарантії мають забезпечувати належний соціальний захист кожного громадянина України. Прожитковий мінімум – це вартісна величина достатнього для забезпечення нормального функціонування організму людини, збереження його здоров'я набору продуктів харчування, а також мінімального набору непродовольчих товарів та мінімального набору послуг, необхідних для задоволення основних соціальних і культурних потреб особистості [3].

Розмір прожиткового мінімуму встановлюється Кабміном України та затверджується Верховною Радою України при прийнятті ЗУ «Про Державний Бюджет» на відповідний рік. Розрахунок прожиткового мінімуму здійснюється з використанням вартісної величини прожиткового мінімуму через мінімальний споживчий кошик, тобто набір продуктів харчування, непродовольчих товарів та набір послуг. Прожитковий мінімум на одну особу, а також окремо для тих, хто відноситься до основних соціально-демографічних груп населення, за поданням Кабінету Міністрів України затверджується Верховною Радою України щорічно до початку розгляду Державного бюджету України і періодично переглядається відповідно до зростання індексу споживчих цін разом із уточненням показників Державного бюджету України та публікується в офіційних виданнях [4].

Відповідно до методики, яка використовується в Україні, вирішальним критерієм для включення до споживчого набору того чи іншого товару (послуги) є його частка в загальних грошових витратах домогосподарств – не менше 0,1% для продуктів харчування і 0,2% – для інших товарів і послуг. Таким чином, до складу споживчого набору, перш за все, входять товари та послуги, які найбільше і найчастіше споживають домогосподарства, незалежно від того, чи регулюються (встановлюються) ціни (тарифи) на них, чи мають вільний (ринковий) характер [5].

Варто відмітити, що в основі вітчизняного споживчого кошика лежить методика Ленінградського

інституту гігієни харчування, яка була розроблена у 1990 р. , і відповідно, є мало актуальною. На думку фахівців, норми, закладені в прожитковому мінімумі громадян України, суттєво нижчі за фізіологічні, а набір непродовольчих товарів взагалі не забезпечує багатьох потреб сучасної людини [1].

Востаннє наш споживчий кошик трохи змінився у 2012 р. (у ньому стало менше хліба, більше овочів), хоча згідно із законодавством України, споживчий кошик має переглядатися кожні 5 років, адже змінюються ціни, економічна ситуація і загалом смаки споживачів. Відповідно до останніх змін у 2016–2017 рр. необхідно більш детально розглянути тенденції у формуванні споживчого кошика в Україні (Табл. 1, 2).

Зміни торкнулися набору продуктів харчування для працездатного населення. До нього додали сіль, мелену каву, чай, лавровий лист. Щодо м'ясних продуктів, Кабмін запропонував збільшити споживання яловичини та птиці, натомість – виключити з цих норм баранину. Зміни не оминули й гардероб українців: термін використання окремих складових гардеробу скорочено, до кількості предметів одягу на рік додані одиниці. Але ці зміни наблизили споживчий кошик до реального рівня споживання товарів, але не відповідають потребам сучасного українця. Серед інших послуг передбачено тільки стаціонарний телефон, який повинен відпрацювати цілих 20 років. Не відповідають сучасності і норми споживання соціально-культурних послуг: передбачено покупку лише шести книг та стільки ж відвідувань культурно-мистецьких заходів протягом року. До соціального кошику, який в Україні не змінювався вже 15 років, не включено придбання мобільного телефону та користування Інтернетом, без якого в сучасних умовах не уявляють своє життя та й роботу майже дві третини громадян.

Згідно визначення Міністерства соціальної політики, споживчий кошик – це розрахунковий набір товарів, що описує типову структуру місячного або річного споживання людини або сім'ї. У прожитковий мінімум входить мінімальний набір продуктів, промтоварів і послуг, необхідних для збереження здоров'я людини і забезпечення її життєдіяльності.

Правильне харчування, з урахуванням умов життя, праці, побуту забезпечує сталість внутрішнього середовища організму людини, діяльність різних органів і систем, гармонійний розвиток, високу працездатність. Раціональне харчування – це розумне, точно розраховане забезпечення людини їжею, яке насамперед передбачає відповідність харчування фізіологічним потребам та енерговитратам організму [6]. Якщо проаналізувати наявну структуру споживчого кошика українця, то можна говорити про закладену в нього

Таблиця 1
Зміни в споживчому кошику українця
на місяць за 2016–2017 рр.

Харчові продукти	2016	2017	+/-	%
Борошно пшеничне	9 кг	9,4 кг	+0,4 кг	4,4
Яловичина	14 кг	16 кг	+2 кг	14,3
Птиця	12 кг	14 кг	+2 кг	16,7
Чай	-	0,4 кг	+0,4 кг	100
Кава мелена	-	0,5 кг	+0,5 кг	100
Сіль	-	3 кг	+3 кг	100
Спеції (лавровий лист)	-	0,3 кг	+0,3 кг	100

Таблиця 2
Зміни в кошику непродуктових товарів
українця у 2016–2017 рр.

Гардероб чоловіків працездатного віку	2016 рік	2017 рік
Верхній зимовий одяг (куртка на синтепоні)	1 шт. на 4 роки	1 шт. на 3 роки
Труси	5 шт. на 2 роки	6 шт. на 1,5 роки
Сорочка зі змішаної тканини	5 шт. на 4 роки	6 шт. на 4 роки
Плавки	1 шт. на 10 років	1 шт. на 4 роки
Шкарпетки	7 пар на 1 рік	10 пар на 1 рік
Краватка	1 шт. на 10 років	1 шт. на 5 років
Бритва	1 шт. на 6 років	1 шт. на 3 роки
Леза до бритви	-	2 уп. по 12 шт. на 1 рік
Чоботи утеплені	1 пара на 5 років	1 пара на 3 роки
Домашнє взуття	1 пара на 3 роки	1 пара на 2 роки
Гардероб жінок пра- цездатного віку	2016 рік	2017 рік
Верхній зимовий одяг (пальто, напівпальто)	1 шт. на 8 років	1 шт. на 7 років
Куртка (на синтепоні)	1 шт. на 7 років	1 шт. на 5 років
Костюм	-	1 шт. на 7 років
Брюки	-	1 шт. на 4 роки
Блузка	3 шт. на 5 років	3 шт. на 4 роки
Спідниця	1 шт. на 5 років	1 шт. на 4 роки
Труси	5 шт. на 2 роки	6 шт. на 1 рік
Бюстгалтер	2 шт. на 2 роки	2 шт. на 1 рік
Колготки із бавовняної, напівбавовняної пряді	6 шт. на 2 роки	2 шт. на 2 роки
Колготки синтетичні	-	6 шт. на 1 рік
Чоботи зимові	1 пара на 5 років	1 пара на 3 роки
Туфлі літні	1 пара на 1,5 роки	1 пар на 2 роки

Джерело: складено за [3]

незбалансованість харчування [7, с. 111], що проявляється у перевищенні оптимального рівня споживання хлібних продуктів, недостатності м'яса і м'ясопродуктів, тобто забезпеченні енергетичних потреб людини економічно доступними продуктами.

Величина прожиткового мінімуму не враховує низку життєво необхідних витрат: на будівництво чи купівлю житла або одержання його у найм, на освіту, оздоровлення, утримання дітей у дошкільних навчальних закладах, платні медичні послуги тощо. Не враховуються також зміни в складі споживчого кошика у зв'язку зі змінами у сфері житлово-комунального господарства. Також варто відмітити, що при розрахунках загального показника по Україні не враховуються регіональні відмінності цін на продовольчі та непродовольчі товари. На думку експертів, якби споживчий кошик було наповнено реальним змістом, видаткову частину бюджету необхідно було б збільшити принаймні утричі [8].

Дійсно, в Україні, на відміну від економічно розвинених країн, в саму методику розрахунку споживчого кошика і прожиткового мінімуму закладений інший принцип. На відміну від України, вартість споживчого кошика в країнах Євросоюзу та Америки визначається не в абсолютних, а у відносних показниках. Суть полягає в тому, що споживчий кошик визначається як фіксований набір продуктів та послуг, які споживає типовий покупець. Кількість позицій у споживчому кошику ЄС та Америки значно відрізняється від українського, в якому знаходиться трохи більше 150 одиниць: в Німеччині це 700 одиниць, у США та Франції – біля 305, у Швейцарії – 1046. Важливо зазначити, що прожитковий мінімум у країнах ЄС, який визначається на основі споживчого кошику, не обраховується нормативно. Норми споживання замінюються середньою заробітною платою. Прожитковий рівень становить майже 60% від середньої заробітної плати [7, с. 111]. На основі цього вираховується межа бідності по країні та, відповідно, кількість тих, хто має право на соціальну допомогу від держави.

Як бачимо з рис. 1, розрив між вартістю споживчого кошика, що розраховувалась експериментально за мінімальною вартістю товарів у його складі, і розміром мінімальної заробітної плати з 2013 року збільшувався. Однак враховуючи, методичні засади розрахунків споживчого кошика і його вартісного виміру на рівні навіть нижче фізіологічного мінімуму виживання людини (а що стосується, набору непродовольчих товарів, то взагалі неможливістю задовольнити багатьох важливих потреб сучасної людини), можна говорити лише про існуючу невідповідність встановлюваних розмірів прожиткового мінімуму реальній вартості життя у державі.

Мінімальна заробітна плата в Україні навіть після підвищення у 2017 році до 3200 грн. залишається однією з найнижчих у Європі. Її купівельна спроможність набагато менша, ніж у інших країнах. Так, за мінімальну заробітну плату в Україні можна купити 58 «борщових наборів», у Польщі – 185, а у Великобританії – 230 [9, с. 242].

Якщо здійснювати порівняння співвідношення прожиткового мінімуму і мінімальної заробітної плати в різних країнах, то бачимо, що у США місячний прожитковий мінімум становить близько 700 доларів, а мінімальна зарплата – 1230 доларів на місяць. У Німеччині прожитковий мінімум встановлено приблизно на рівні 760 євро за мінімальної зарплати 1200 євро. У Португалії мінімальна зарплата дорівнює 700 євро, але щомісячний прожитковий мінімум такий самий. У нас співвідношення просто парадоксальні, тож не дивно, що згідно Всесвітньої організації охорони здоров'я (ВООЗ), 46% населення колишніх радянських республік та інших східноєвропейських країн живуть за межею бідності [7, с. 112].

Можна стверджувати, що 9 із 10 українців не задоволені своєю зарплатою, адже в середньому понад 60% зарплати вони витрачають на харчування, причому ці витрати не мають перевищувати третини прожиткового мінімуму. Для прикладу в Іспанії, Франції та Німеччині витрати на продукти не перевищують 13%. А загалом мешканці Європи витрачають на їжу менше 20% [10]. Зазначимо, що у світі існує два види прожиткового мінімуму: соціальний, що враховує культурні потреби населення, і фізіологічний, необхідний для фізичного виживання людини, тобто споживчий кошик.

Споживчий кошик українця майже удвічі бідніший за кошик жителя США. Українці мають споживати у десять разів менше морепродуктів, у шість разів менше риби, та у п'ять – м'яса. Американці споживають 20 видів овочів, у той час, як левову частку раціону українця становить картопля. Навіть сала, яке вважається національним українським продуктом, у раціоні жителів США більше [11]. А французи заклали у свій споживчий кошик також кошти на няню для дитини, оренду автомобілів, проїзд на таксі.

У багатьох країнах Західної Європи та у США до складу споживчого кошика входять також витрати на громадське харчування (кафе, ресторани), харчування в школі та на роботі. Наприклад, у Німеччині передбачено можливість один раз на тиждень відвідати кафе, а також замовити піццу з доставкою додому. Громадяни США також можуть собі дозволити алкогольні напої – пиво, вино, віскі як удома, так і в ресторані [11]. За розрахунками ООН,

світова межа місячного доходу людини має становити більше 510 доларів, тоді як в Україні вона вдвічі менша.

У країнах ЄС споживчий кошик формується не так, як в Україні: там оцінюють, на що витрачав гроші середньостатистичний споживач, а у нас – вказують, що йому можна купити за мінімальну зарплату. На думку чиновників, склад кошика дозволяє українцям не голодувати, стежити за зовнішнім виглядом, більш-менш пристойно одягатися і навіть долучатися до прекрасного – у «кошику» навіть врахований похід на концерт або в театр.

Окрім об'єктивного розриву між рівнем доходів населення України і закладеними у споживчому кошику рівнями споживання існує і суб'єктивна оцінка українцями рівня і якості життя. Реальне відчуття бідності зумовлено в індивідів або соціальних груп не лише співвідношенням рівня життя з деякими абсолютними показниками, а скоріше є результатом порівняння своїх можливостей зі зразками споживання інших людей або зі своїм власним становищем у минулому. Порівняння власного економічного статусу зі статусом близьких груп не завжди чітко усвідомлюється, але позначається на тональності суспільних настроїв і соціальному самопочутті [12, с. 265].

Загалом, до причин невідповідності розміру прожиткового мінімуму очікуванням та потребам українців можна віднести: застосування нормативного методу встановлення прожиткового мінімуму, а не нормативно-статистичного, і як наслідок, неврахування реальної структури та розмірів витрат населення; порушення термінів перегляду наборів товарів, що формують мінімальний споживчий кошик, як основи розрахунку прожиткового мінімуму; заниження норм продуктів харчу-

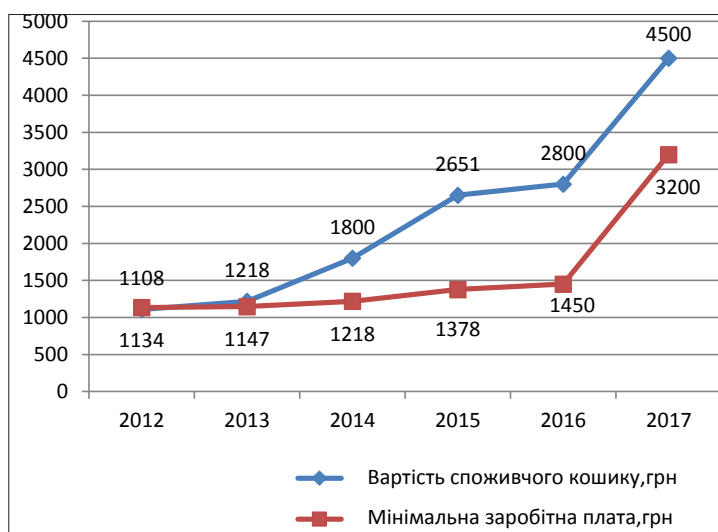

Рис. 1. Динаміка вартості споживчого кошика і мінімальної заробітної плати

Джерело: побудовано автором

вання, що визначають наповнення та структуру продовольчого кошика, а також заниження стандартів мінімального набору непродовольчих товарів та послуг; неврахування сучасних потреб людини у товарах та послугах, що притаманні постіндустріальним умовам життя та праці; ігнорування податкового навантаження на мінімальну заробітну плату; неврахування реальних, відповідних сучасності стандартів медичного обслуговування; неврахування міжрегіональних відмінностей в процесі розрахунку показника прожиткового мінімуму; неврахування доцільних методологічних підходів щодо розрахунку споживчого кошику та прожиткового мінімуму для домогосподарства, а не для представника соціально-демографічної групи та ін. (доповнено до [13, с. 467–468]).

Висновки з проведеного дослідження.

Отже, офіційно встановлений сьогодні в Україні прожитковий мінімум і склад споживчого кошику веде до фізичного виснаження, соціальної і духовної деградації населення. Першочерговою є необхідність модернізації методологічних підходів до визначення прожиткового мінімуму та формування складових споживчого кошика. В основу мають бути покладені науково обґрунтовані біологічні, комунально-побутові, соціальні і культурні потреби домогосподарства. Також принципово важливим є розмежування базового прожиткового мінімуму та трудового прожиткового мінімуму, раціонального споживчого бюджету. Потребує зміни сама орієнтація базових соціальних стандартів – не на виживання громадянина України, а формування бази для гармонійного і гідного життя, трудової самореалізації та забезпечення добробуту.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Березнюк С.В. Особливості формування соціальних стандартів у контексті споживчих витрат в Україні / С.В. Березнюк, О.С. Колесов // Бізнес Інформ. –2016. –№ 2. – С. 241–247.
2. Ігнатова О.М. Статистична оцінка доходів

населення в Україні / О.М. Ігнатова, Т.В. Стародубцева, М.В. Тарасенко // Ефективна економіка, 2013. –№ 3. [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=1859>

3. Закон України «Про прожитковий мінімум» від 15.07.1999 № 966-XIV

4. Латік В. Основні показники рівня життя населення / В. Латік, Н. Підлужна // Праця і зарплата. –2010. –№ 46– С. 6–8.

5. Бистрицька О. Споживчий кошик: бідним флешка не в радість [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://news.finance.ua/ua/news/-/264694/spozhyvchyj-koshykbidnym-fleshka-ne-v-radist>

6. Салій Н.С. Раціональне харчування в сучасних умовах, [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://zdorov.com.ua/nutrition.html>

7. Бикова А.Л. Прожитковий мінімум як базовий соціальний стандарт в Україні: реалії та проблеми вдосконалення / А.Л. Бикова, А.В. Лобза, Л.Ю. Семенова // Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. –2016. – Вип. 17. – С. 108–114.

8. Щербатюк М. Секрети прожиткового мінімуму.– [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ilaw.kiev.ua/секрети-прожиткового-мінімуму>

9. Гідна праця: імперативи, українські реалії, механізми забезпечення: монографія / [А.М. Колот, В.М. Данюк, О.О. Герасименко та ін.]; за наук. ред. д.е.н., проф. А.М. Колота. – К.: КНЕУ, 2017. – 500 с.

10. Ляховець В. Дірки споживчого кошика / В. Ляховець // Час Київщини – [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://chask.net/?p=43971>

11. Ротчук І. Споживчий кошик українця – суцільний мінімалізм, [Електронний ресурс] – Режим доступу: <https://harchi.info/articles/spozhivchiy-koshik-ukrayincya-sucilniy-minimalizm>

12. Людський розвиток в Україні. Модернізація соціальної політики: регіональний аспект (колективна монографія) / за ред. Е.М. Лібанової; Ін-т демографії та соціальних досліджень ім. М.В. Птухи НАН України. – К., 2015. –356 с.

13. Мельничук Д.П. Людський капітал: пріоритети модернізації суспільства у контексті поліпшення якості життя населення: монографія / Д.П. Мельничук. – Житомир: Полісся, 2015. –564 с.